

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET
ÜNİVERSİTESİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ
TARİH BÖLÜMÜ
GENEL TÜRK TARİHİ ANA BİLİM DALI

TİMURLU DÖNEMİNDE ORTA ASYA VE ÇİN
İLİŞKİLERİ

XIRENAYI. AIZIZI

2018

İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
------------	---

I. BÖLÜM

Emir Timur Zamanı ve Çin İlişkileri (1360-1405).....	3-9
--	-----

II.BÖLÜM

Mirza Şahruh Zamanı ve Çin İlişkileri (1405-1447).....	9-16
--	------

III.BÖLÜM

Ebû Said Zamanı ve Çin İlişkileri (1451-1469).....	16-17
--	-------

IV. BÖLÜM

Hüseyin Baykara Zamanı ve Sonraki Dönemlerde Çin İlişkileri (1470-1506).....	17-18
--	-------

SONUÇ

KAYNAKÇA

Timurlu Döneminde Orta Asya ve Çin İlişkileri

GİRİŞ

Cengiz Han oğulları arasında yaptığı taksimattan sonra, Çağatay Hanlığına dört “Binlik”ten biri olan Barlas kabilesini vermiştir. Emîr Timur bu Barlas kabilesindendir. “Müslümanların emiri, Türklerin beyi ve Moğolların damadı” olan Timur, Semerkand merkezli Timurlu Devletini kurdu. Timur, önce Moğol imparatorluğunun hakim olduğu bütün topraklara hakim olmaya başardı. Hakimiyeti altına aldığı bölgelerin çoğu ipek yolu güzergâhlarıdır. Timur, Çin’e karşı sefer hazırlıkları yaparken ölmüştür. Ama Timur’dan sonraki dönemlerde özellikle Mirza Şahruh döneminde Timur Devleti ve Çin arasında dostça münasebetler kurulmuştur. Ebû Said ve Hüseyin Baykara zamanında da Çin ile olan ilişkileri devam etmiştir. Sürekli elçilik heyetleri gelip gitmiştir. Elçiler aracılığıyla iki devlet arasında mektuplaşma ve canlı ticaret gerçekleşmiştir. Bu durum Çin ve Orta Asya ülkelerinin arasındaki siyasi, ekonomik ilişkilerini ileri sürmüştür.

ANAHTAR KELİME: Timur Devleti, Ming Sülalesi, Elçilik Heyeti.

I.BÖLÜM

Emîr Timur Zamanı ve Çin İlişkileri (1360-1405)

Emîr Timur, Cengiz Hanın Çağatay’a dört “Binlik”ten biri olan Barlas kabilesine mensuptur. Emîr Timur büyük bir hanedan üyesi değildir ve aynı zamanda soyundan kendisine ne bir ordu ne bir devlet bırakılmamıştır. Emîr Timur’un yaptığı seferler onun çok iyi bir siyaset adamı olduğunu kanıtlar. Timur hiçbir zaman Han, Sultan, Padişah gibi unvanlar kullanmamıştır. Timur “Türklerin beyi, Müslümanların emiri, Moğolların damadı”dır.¹ 1336 tarihinde Keş şehri yanındaki Hoca İlgar köyünde doğan Timur, 1405 tarihinde Otrar’da ordugahta öldüğünde geride çok geniş yerleri içine alan bir devleti bırakmıştı. Bu devlet Batı Türkistan merkez olmak üzere, Moskova’dan Dehli’ye, Doğu Türkistan’dan İstanbul’a kadar uzanıyordu. Bu topraklara defalarca seferler düzenleyen Timur Moğollardan sonra söz konu olan bu toprakları idaresi altına toplamaya başaran ilk Müslüman hükümdardır.² Timur, Çin hariç tarihî ipek yolu güzergâhlarındaki ülkelerin idare altında toplanmasına yaklaşık 45 sene sarf etmiştir. Timur ve Timur’un soyundan gelenler Orta Asya ve İran bölgesinde yaklaşık 150 yıl hüküm sürmüştür.³

Timur’un idareyi ele geçirmeden iki yıl önce, 1368’de Çin’de sülale değişmişti. Moğol Sülalesi (Yuan Hanedanı 元朝) Çin’den ayrılmak zorunda kaldı ve yerine yerli olan Ming Sülalesi (明朝 1368-1644) geçti. Ming Sülalesi iktidara gelince başkenti Pekin’den (Da Du/Hanbalık 大都) Nan Jing’e 南京 taşıdı.⁴ Ming Sülalesi döneminde Çin’den başlayan kara ipek yoluyla beraber Deniz ipek yolu da çok gelişmiştir. Ming sülalesinin ilk zamanlarında, Zheng He’nin 郑和 Batı Okyanuslara 7 defa seyahat etmesi bunu kanıtlar. Zheng He’nin bu seferleri Çin’in Deniz ticaret yollarının gelişmesinde büyük bir rol oynamıştır. Çin ve Orta Asya’daki kurulan devletler arasındaki ilişkiden bahsederken, yapılan savaş ve düzenlenen seferlerden daha ziyade aralarında ipek yolu vastasıyla yapılan ticaretlerden ve gönderilen elçilik heyetlerinden bahsetmemiz daha makul olabilir. Bu yüzden hanedanlıklar değişse bile

¹ Hayrunnisa Alan, “Timurlular”, Haz: Hayrunnisa Alan ve İlyas Kemaloğlu, *Avruasya’nın Sekiz Asrı Cengizogulları, Ötüken Yayınları*, İstanbul, 2017, s. 180-184.

² Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2007, s.84.

³ Hayrunnisa Alan, “Cengizogulları”, s. 184.

⁴ Wilhelm Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 62-64.

Orta Asya ve Çin aralarındaki kervan ticareti hala devam etmiştir.⁵

Konfüçyanist felsefeye göre Çin, “Zhong Guo” 中国 yani merkezi ülkedir. Bu merkezi ülkenin etrafını kuzeyde Köpek cinsinden, güneyde haşaret cinsinden olan yabancılarla çevrilidir. Çin hükümdarı ise “Göğün Oğlu” (Tian Zi 天子) olarak göğün altındaki bütün şeyleri idaresi altında tutması gerekiyordu. Yabancılar Çin ile ilişki kurmak isterse onun hakimiyetini tanınması gerekiyordu ve Çin sarayına gelen mallar Haraç/hediye olarak adlandırılmıştır. Çin uluslararası ilişkiler için “Haraç” kelimesini kullanmıştır. Orta Asya’dan gelen mallara Haraç denmesi ve Çin’in bu hediyeler karşısında top ipek, kağıt para ve kıymetli elbise gibi malları karşılıklı mal olarak vermesi gönderdikleri elçileri dışında canlı bir ticaretin olduğunu gösteriyor.⁶

Ming döneminde dış ticaret sistemi “Haraç sistemi ya da Karşılıklı ticaret sistemi” (Mutual & Tribute trade system; Hu Shi Ti Zhi, 互市体制) ile işleniyordu. XIV. yüzyılın sonlarında kurulan haraç ticaret sistemi, XV. Yüzyılın ilk yarısında gelişmiştir. Ama bu sistem XV.yüzyılın ortalarında zayıflamaya başlamıştır ve XVI. yüzyılın ortalarında tamamen işlenmez hale gelmiştir. Da Ming hui Dian 大明会典 adındaki organizasyon, Ming Hanedanındaki ticaret bölgelerini kapsamlı bir şekilde numarandırmıştır ve altı bölgeye ayırmıştır. “Doğu bölgesinde” Kore ve Japonya; “Güney bölgesinde” Güneydoğu Asya; “Kuzey bölgesinde”, Moğol ve Khitan’lar, “Batı bölgesinde” Orta Asya; “Güneybatı bölgesinde” Tibet ve Güneybatı Asya; “Deniz bölgesinde” ise Hindistan yer alıyordu. Bu altı bölgenin 1360- 1560 tarihler arasındaki 200 yıllık sürecine baktığımızda Orta Asya bölgesinde Hami 哈密 (Kumul), İlibalık, Turfan, Aksu, Yarkent, Kaşgar, Beşbalık, Herat, Semerkand, Buhara, Şiraz, Tebriz, İsfahan... gibi Batı-Doğu Türkistan bölgeleri, Batı Asya bölgeleri, Afganistan ve İran bölgelerinin yer aldığını görüyoruz.⁷

Timur Devleti ile Ming Sülalesinin münasebetleri daha çok ticaret kervanları ile

⁵ Hayrunnisa Alan, “Emir Timur Döneminde İpek Yolu”, *Pelikan Basım*, İstanbul, 2015, s. 272.

⁶ Hayrunnisa Alan, *Timurlular*, s. 243-244.

⁷ Gakusho Nakajima, *The Structure and Transformation of The Ming Tribute Trade System*, Global History and New Polycentric Approaches, Japan, 2018, s. 137-140.

elçilik heyetlerinin karşılıklı gidip gelmesiyle gerçekleşmiştir. Çin'den pek çok elçi, tüccar, Budist hacı, orta Asya ülkelerine gitmiştir ve bu ülkeler hakkında rapor, hatırat, seyahatnameleri kaleme almışlardır. Çin elçilerinin görevleri, Çin ile diğer komşu ülkeler arasındaki anlaşmazlıkları çözmek, ülkeler arasındaki ticari ve ekonomik münasebetleri düzenlemek, yabancı ülkeler hakkında bilgileri toplamaktı ve topladığı bu bilgileri Çin sarayına sunmaktı. Çin elçileri dünyanın dört bir tarafına gitmiş olsalar da asıl amaçları Orta Asya bölgesi olmuştur.⁸

Timurlu döneminde Çin'den düzenli şekilde elçiler gidip gelmiştir. Bunlar sadece elçiler değildir. Elçiler gittikleri yerler hakkında ayrıntılı raporlar tutar ve bu raporları Çin hükümdarına sunuyordu. Ming Sülalesinin ilk hükümdarı Zhu Yuanzhang 朱元璋(1328-1398) batıdaki ülkelerle düzenli münasebetler kurmak amacıyla gönderdiği elçilerle beraber imparatorun davetini içeren mektuplarda göndermiştir.⁹ 1370 tarihlerinde imparator Hong Wu, Timurlu Devletinden çok fazla endişe etmemiştir. Elçi göndermesinde de başka bir niyeti yoktu, sadece Çin'de saltanatın değişip kendisinin imparator olduğunu Orta Asya ülkelerine bildirmek amacıyla elçiler göndermiştir. Bu dönemde Timur 1370'ler boyunca imparator Hong Wu'ya hiç cevap vermemiştir. Çünkü Timur yeni Çin imparatorunun gücünden çok fazla endişe duymamıştır. Aslında, iki ülke kurulup 20 sene boyunca hiçbir diplomatik ilişkide bulunmamıştır. Timur başka yerlerdeki fetihleri ile meşgul olduğu için, Çin ile diplomatik ilişki kurmada çok fazla istekli olmamıştır.¹⁰ 1387'de Timur, Mevlâna Hâfız adlı bir elçi liderliğindeki elçilik heyetini Çin'e göndermiştir. Bu elçilik heyeti Çin'e vergi olarak 15 at ve 2 deve sunmuşlardır. Bundan sonraki tarihlerde de vergi olarak Çin'e deve ve at gönderilmiştir.¹¹

1392'de at ve devler üzerine parça mavi soft ve yeşil şal, bıçaklar ve kılıçlar

⁸ Gülçin Çandarlıoğlu, *Orta Asya'da Timurîler; Çin'de Ming Münâsebetleri Ch'en Ch'eng Elçilik Raporu*, Mimar Sinan Üniversitesi Matbaası, İstanbul, 1995, s. 11.

⁹ Hayrunnisa Alan, *Timurlular*, s. 244.

¹⁰ Rajkai Zsjkai Tibor, *The Timurid Empire and The Ming China: Theories and Approaches Concerning The Relations Of The Two Empires*, Doktoral Dissertation, Hungary, 2007, s. 50.

¹¹ Wilhelm Barthold, *a.g.e.*, s. 62.

eklenmiştir. Bu elçilik heyeti Çin'den ayrılış sırasında, Çin Moğollar zamanında Kansu bölgesine yerleştirilen müslümanlardan 1200 kişi elçilik heyetleriyle birlikte Semerkand'a gönderilmiştir. Bu Müslümanlar satmak için Semerkand'dan Kansu'ya atlar getirmiştir ve İmparator bu atların Başkentte sevk edilmesini istemiştir. 1394'te Timur, Çin'e 200 at göndermişti. Bununla ilgili bilgiler ilk defa Timur'un Çin İmparatoruna gönderdiği mektubun çince tercümesidir. Çin İmparatoru, Timur'un yazdığı mektubun üslubunu beğenmiştir.¹²

1395 ve 1396 tarihinde Timur Çin'e 3 defa elçilik heyeti göndermiştir ve elçilerle beraber hediye edilen atların sayısı 212, 240 ve 1095 sayısına ulaşmıştır.¹³ Çin İmparatoru buna karşılık olarak Timur'a Değerli taşlar ve kağıt paralar göndermişti. Çin'den Timur'a ilk elçilik heyeti 1395' tarihinde imparator Hong Wu tarafından gönderilmiştir. Bu elçilerin adı Bai A Er Xin Tai 白阿儿忻台 ve Kao-Ki'dir. Bu elçilik heyeti Semerkand'a Kaşgar ve Fergana yoluyla değil, Yedisu tarafından gelmiştir. Bu elçilik heyeti Timur'un ölümünden sonra Çin'e dönmüştür. Timur bu elçilik heyetini 1397 yılının sonunda Sir-Derya boyunda kışladığında kabul etmiştir. Bu elçilik heyeti Timur'a pek çok armağanlar sunmuştur ve Timur tarafından iyi bir şekilde karşılandığı için elçilerin dönmelerine izin vermemişlerdir.¹⁴ Ama Gülçin Çandarlıoğlu bunun sebebini "Çin imparatoruna göre, Timur, Çin'in bir çok arazisini işgal ettiği için Timur'dan vergi istemiştir. Timur buna yanıt olarak, Çin imparatorunun bu vergileri istemekte haklı olduğunu fakat elçilerin bu 7 yıllık vergileri götürmekte güçlülük çekeceğini, bu yüzden kendisi bizzat Çin'e götürceğini söylemiştir. Bu olay Timur'u sinirlendirince, 800 deve ile gelen elçilik heyetini nezaret altına alır ve birkaç elçiyi hapse attırmıştır. Elçilerin Çin'e dönmesine izin

¹² Hayrunnisa Alan, *Timurlular*, s. 245.

¹³ Wang Jiguang 王继光, "陈诚西使及洪永之际明与帖木儿帝国的关系" (Chen Cheng Xi Shi Ji Hong Yong Zhi Ji Ming Yu Tie Mu Er Di Guo De Guan Xi; Ch'en Ch'eng'in Batı Ülkelerine seferleri: Hong Yong Zamanında Ming ve Timurlu İlişkileri), *西域研究 (The Western Regions Studies)*, 2004, s. 17-21.

¹⁴ Hayrunnisa Alan, *Timurlular*, s. 245.

verilmemiş, bu tabiki de dostça bir davranış değildir.”olarak yorumlamıştır.¹⁵

Timur hüküm sürdüğü dönemde Çin'in İmparatoru Tonguz Han idi. İmparatorunun ismi alay edilerek “ Tonguz Han” yani Domuz Han deniliyordu. Şahruh ve Uluğ Beg zamanında Çin ile ilişkileri dostça olduğu dönemlerde imparator böyle bir isim kullanmamıştır.¹⁶ Bu dönemde Çin'den Fu An 傅安, Timur'a elçi olarak gelmiştir. Timur kendi ülkesinin güzelliğini ve kendi gücünü gösterebilmek için yaklaşık 10 sene Fu An'i kendi yanında bulundurmuştur. Çin İmparatoru Fu An'in neden gelmediğini anlamak için 1397 tarihinde tekrardan Timur'a elçi göndermiştir. Bu gönderilen elçilerde aynı şekilde Timur'un huzurundan ayrılmalarına izin verilmemiştir. Bu elçilik heyetleri anca Timur'un ölümünden sonra Çin'e dönebilmişlerdir.¹⁷ 1402 tarihinde İspanya, Clavijo liderliğindeki elçilik heyetini Semerkand'da Timur'un huzuruna elçi olarak göndermiştir. Timur, Clavijo'yu kraliyet koltuğunun hemen sağ yanındaki koltukta oturmaya lutf etmiştir. Aslında önceden bu koltuk Çin elçilerine ait özel koltuktu. Clavijo sarayda Çin elçisi Fu An'i görmüştü.¹⁸ Aslından Çin hükümdarının ismi Chuyscan yani Zhu Shi Ke Han 朱氏可汗 olarak tercüme edilmesi gerekirken yanlışlıkla Jiu Yi Si Han 九邑斯汗 olarak tercüme edilmiştir. Çinde Liao Sülalesi kuran Khitay Hanı olan Zhu Shi Ke Hanın isminin anlamı “Dokuz Krallığın Hükümdarı” (jiu bang,九邦)dır. Çağataylılar ona Tong Gu Si 通古斯 yani “Tonguz Han” anlamıyla “Domuz eti yemeyi seven insan” (shi shi shi rou zhi ren 嗜食豕肉之人) olarak adlandırmıştır. Domuz adının ortaya çıkması şöyle olabilir: Timur'un tercümanları İspanya elçilerine Çin kralının soyadı olan “Zhu 朱 ” kelimesinin “Zhu 猪 ” kelimesi ile seslendirilmesinin aynı olduğunu, “Tong Gu Si” kelimesinin ise “Jiu Bang” anlamında olduğunu söyler. Türkçe ve çince bilmeyen Clavijo bu 4 kelimeyi yanlışlıkla bir birine

¹⁵ Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 18.

¹⁶ Wilhelm Barthold, *a.g.e.*, s. 62-64.

¹⁷ Rajkai Zsjkai Tibor, *a.g.m.*, s. 52.

¹⁸ Jiang Yifan 姜伊凡, “明朝与帖木儿帝国关系史考略” (Ming Chao Yu Tie Mu Er Di Guo Guan Xi Kao Lue; Ming Sülalesi ve Timurlu Devleti ilişkiler üzerinde tarihi bir analiz), *济南职业学院学报 (Journal of Jinan Vocational College)*, Sayı: 6, 济南(Ji Nan) , 2001, s. 24.

kartırmış olabilir ve “Zhu 朱” soyadının “Jiu Bang” olduğunu, Domuz kelimesi olan “Zhu 猪”nun ise “Tong Gu Si” olarak kaydetmiştir. O yüzden “Tonguz” kelimesinin “Domuz” anlamına gelmesi bundan kaynaklanabilir.¹⁹ İspanyol elçilerinin verdiği bilgiye göre, Timur, Çin elçilerinden daha ziyade İspanyol elçilerine değer vermiştir. Bu durum Çin elçisine tercüman vasıtasıyla anlatılmıştır.²⁰ Clavijo, Timur’un ziyafet bahanesiyle huzuruna gelen bütün yabancı elçileri bir araya topladığını, Açıkça Çin elçilerine ve Çin imparatoruna hakaret ettiğini, Çin elçilerine diğer elçilerden daha aşağıdaki koltukta oturmalarına emir ettiğini ve Çin imparatorunu “Domuz Han” diye hakaret ettiğinden bahseder.²¹

Aslında Timur Hind seferinden önce Putperestleri yok etmeye karar vermiştir. Timur Hind seferine çıkarken Muhammed Sultan’ı 40,000 kişilik bir orduyla Moğolistan’a göndererek, orada ziraatı canlandırması ve bayındırlık faaliyetlerinde bulunmasını emir etmiştir. Timur, Hindistan seferinden dönerken Azerbaycan’a gelmiştir.²² Timur, Ming Sülalesinin iktidara geldikten sonra Moğol sülalesinin Çin’den kovulmasıyla Moğollar yerini artık yerli sülalenin alması, müslümanların durumunu değiştirdi diye düşünmüş olabilir.²³ Çin, Maçin ve Hıtay vilayetinde vali olan Tonguz Han ehemmiyetsiz bir sebeple bir kaç bin müslümanı öldürmüş ve islamiyet o memlekette tamamıyla mahvolmuştur. Bu sırada Çin imparatoru Tonguz Han ölmüştür.²⁴ Ama bu hakkında benim farklı görüşlerim vardır.²⁵ Timur’un Çin

¹⁹ Zhu Xueyuan 朱学渊, “秦始皇是说蒙古话的女真人: 亚洲民族远古历史” (Qin Shihuang İse Moğolca Konuşan Jurchen’dir: Asya Milletlerinin Kadim Tarihi), 华东师范大学出版社 (East China Normal University Press), 上海 (Shang Hai), 2008, s. 28-29.

²⁰ Hayrunnisa Alan, *Timurlular*, s. 79-82.

²¹ Chen Dingping 沉定平, “明代与中亚诸国的交往”(Ming Dai Yu Ya Zhu Guo De Guan Xi; Ming Sülalesi ve Orta Asya’daki ülkelerin Münasebetleri), *明史研究* (Ming Studies Journal), sayı: 2, 1992, s. 142.

²² İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 32.

²³ Wilhelm Barthold, *a.g.e.*, s. 64-65.

²⁴ Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, Fesçadan Çevri:Necati Lugal, Türk Tarih Kurmu Basımevi, Ankara, 1987, s. 255.

²⁵ Wilhelm Barthold, “Uluğ Bey ve Zamanı” eserinde, Çin imparatoru Tonguz Hanın ufak bir bahane ile 100,000 müslümanı öldürttüğünü bahseder. Gülçin Çandarlıoğlu, “Orta Asya’da Timurfler, Çin’de

üzerine sefer düzenlenmesi, Çin medeniyetinin karşılaştığı en büyük tehlikelerden biridir. Çünkü bu sefer Çin medeniyetini yok edebilecek ve Çin toplumunu millilikten uzaklaştıracak koyu bir Müslümanın istilasıydı. Ama bu dönemin imparator Hong Wu'nun oğlu Zhu Di 朱棣 yani İmparator Ming Chengzu 明成祖(1403-1424) Timur karşısında güçlü bir rakip sayılıyordu.²⁶

Timur, Moğol Cengizlileri ile münasebetlerde bulunsada, Timur'un Çin'de yeniden Moğol sülalesini iktidara getirmek isteyip istemediğini bilemiyoruz. Moğol ve bazı İslam rivayetlerinde Moğolistan'dan kaçan ve Timur'un ölümünden sonra kendi halkı tarafından öldürülen Olcay Timur Han, Timur'un sarayında yaşamıştır. Timur'un Ming sülalesine son verip Olcay Timur Han'ı Çin tahtına çıkarmak düşüncesinin olup olmadığı hakkında da bir bilgi yoktur.²⁷

Timur'un Moğolistan'a yapmış olduğu seferleri Fergane ve Doğu Türkistan yoluyla değil, Sir-Derya ve Yedisu yoluyla olmuştur. Timur Çin'e yapacağı seferleri de aynı yolu kullanmayı düşünmüştür. Timur, kendi istekleri ile biat etmeyeceğini bildiği için toplamış olan 200,000 askerin Çin'e girmelerinden önce Orta Asya'da savaşmaları gerektiğini biliyordu. 1404-1405 tarihinde, Türkistan'da kış çok soğuk geçmiştir. Aralık ayından Şubat'a kadar Amu-Derya ve Sir-Deryası üzerindeki geçitlerin hepsi buz tutmuştur. Timur yaşlanmasına rağmen tüm zorlukları gideriyor. Ama Timur'un Çin seferi sırasında ısınmak için çok fazla şarap kullanması ölümüne neden olmuş olabilir.²⁸ Timur rahatsızlığı iyice arttığı sırada Cihangır'ın oğlu Pîr Muhammed'i kendisine veliahd tayin edip, 18 şubat 1405 tarihinde 69 yaşında ölmüştür.²⁹

Timur bütün hayatı boyunca mümkün olduğu kadar çok sayıdaki ülkelere ve hatta

Ming Münâsebetleri Chen Cheng elçilik raporu" adlı eserinde de aynı şekilde ifade etmiştir. İki tarihçinin kullandığı ana kaynak Nizamüddin Şami'nin "Zafername" eseridir, ama öldürülen müslümanların sayısı 100,000 değildir.

²⁶ Rene Grousset, *Bozkar İmparatorluğu*, çev: Reşat Uzmen, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1980, s. 424.

²⁷ Wilhelm Barthold, *a.g.e.*, s. 64-65.

²⁸ Wilhelm Barthold, *a.g.e.*, s. 66-68.

²⁹ İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s. 33.

mümkünse dünyaya hüküm etmek istemiştir ve bütün dünyayı iki hükümdar aynı anda sahip olacak kadar değerli görmemiştir. Timur cihana hüküm etmekle ve Çin'e İslamı yaymak için seferler düzenlerken ölmüştür. Timur'un ölümünden sonra seferi devam etmek isteselerde, imparatorluk içinde iç kargaşalar baş gösterdiği için seferden vaz geçmişlerdir.³⁰

Timur ticaretin devlet için en büyük gelir kaynağı olduğunu düşünerek ticarete çok önem vermiştir. Semerkand'ın yükselişiyle beraber, Çin, Hind, Deşt-i Kıpçak ve İran'dan türlü türlü mallar buraya gelmeye başlamıştır. Timur şehirde bu malları depo edebilecek kadar yer ve çarşıların bulunmadığının farkına vararak, şehrin bir ucundan diğer ucuna kadar uzanan bir cadde ve bunun iki yanına mağazalar yapılmasına emir etmiştir. Başkent Semerkand'da pek çok dokuma imalathanesi vardı ve burası baharat ticaretinin merkezi idi. Timur, Semerkand'ı dünyanın en mükemmel şehri yapmak için, ticareti her zaman teşvik etmiştir. Buraya Deşt-i Kıpçak ve Moğol yurdundan deri, Çin'den ipek, Hotan'dan elmas, yakut gibi kıymetli taşlar geliyordu. Tüccarları koruma siyasetiyle tüccarlar daha serbestçe ticaret yapabilmıştır.³¹ Aynı zamanda Timur Çin elçilik heyeti göndererek, Çin'in Coğrafi durumu, Nüfusu, iklimi, yerel özellikleri hakkında bilgiler toplamaya çalışmıştır. Bu yüzden Timur'un elçilerini Çin'in başkentine göndererek orada yarım sene kalmasını ve bilgi toplamasını emretmiştir. Bu bir açıdan istihbarat faaliyetleri olarak sayılır.³²

II.BÖLÜM

Mirza Şahruh Zamanı ve Çin İlişkileri (1405-1447)

³⁰ V.V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Çev: Kâzım Yaşar Koprıman ve İsmail Aka, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 186.

³¹ İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s. 117-128.

³² Jiang Yifan, a.g.m., s. 24.

Şahruh ve Uluğ Beg döneminde, Timurlular daha Doğuda bulunan ülkelerle dostça ticari ilişkilerde bulunmuştur. Timur'un ölümünden sonra Çin üzerine seferden hemen vazgeçilmiştir. Orta Asya bölgesinden Nişadır, yeşim taşı, at, deve, yerli ürünler Çin'e gönderilirken, Çin'den Orta Asya bölgesine çok çeşitli kaliteli ipekler, gümüşler gönderiliyordu.³³ Tüccarları koruma siyaseti Şahruh döneminde de devam etmiştir. Şahruh zamanında Mısır ile Çin arasındaki yol işlek, önceleri uzak olan bu mesafe artık yaklaşmıştır. Horasan'ın en büyük merkezleri olan Belh, Nişabur ve Merv, Moğol istilası sırasında tahrip edilince, Çin, Doğu Türkistan ve Hindistan ile Karadeniz'de kolonileri bulunan Venedikler ve Cenevizliler arasındaki taicaret yollar Herat üzerinden geçiyordu. En canlı ticaret merkezlerinden biri olan Kabil'de de Çin, Irak, Horasan, Rum malları satılıyordu.³⁴

Timurlu Devleti ve Çin arasındaki ticari ilişkilerin en canlı olan zamanı Şahruh ve Yong Le zamanıdır. 1403 tarihinde imparator Yong Le, Semerkand ve Herat'a elçiler göndermiştir. Herat Çin'e elçi göndermiştir. Bu sırada Herat'ın idaresi Şahruh'un elindeydi.³⁵ 1403 tarihinde, Çin İmparatoru Yong Le ordusu batıya ilerleyerek Kumul bölgesine gelince, Kumul bölgesinin Ming Sülalesi tarafından atanan Kumul hükümdarı An Ke Timur (XIV. Asır- 1405) İmparator Yong Le'ya 4740 tane at gönderir. İmparator Yong Le, bu atlardan en iyi olan 14 tanesini sarayda kullanmak için alır ve diğerlerini orduda kullanmak için vermiştir.³⁶ 1406 tarihinde, İmparator Yong Le'nın Beşbalık'a gönderdiği elçiler Turfan bölgesinden geçerken halka renkli metal paralar dağıtmıştır. Aynı tarihte Timur'un gönderdiği elçiler Çin imparatoruna yeşim taşları armağan etmiştir.³⁷

Ming Sülalesi ve Batı Ülkeleri arasındaki ticari ilişkilerde at ve deveden sonra ikinci sırada yeşim taşı geliyordu. Çağatay Hanlığı'nın dördüncü hükümdarı ve aynı

³³ Hayrunnisa Alan, "Cengizogulları", s. 239.

³⁴ İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, Türk Tarihi Kurum Yayınları, Ankara, 1994, s.200-204.

³⁵ Hayrunnisa Alan, "Cengizogulları", s. 246.

³⁶ Zhang Tingyu 张廷玉, *Ming Shi 明史(Ming Yıllıkları)*, "哈密卷" (Kumul Cildi).

³⁷ Zhang Tingyu 张廷玉, *Ming Shi 明史(Ming Yıllıkları)*, "吐鲁番卷" (Turfan Cildi).

zamanda Beşbalık hükümdarı olan Shams-l Jahan (?- 1408), Temmuz 1404 tarihinde İmparator Yong Le'ya Mu Xie Fei Er 木写非儿 liderliğindeki elçilik heyetini gönderdi, elçiler imparatora at ve kıymetli yeşim taşlarını hediye olarak sundu. 1407 tarihinde Shams-l Jahan'ın Tuo Yi Bu Hua 脱亦不花 liderliğindeki elçileri Çin'e gelirken yanlarında yeşim taşı ve yerli ürünlerle beraber gelmiştir. Ming Sülalesine gelen yeşim taşları genellikle Kumul, Turfan, İlibalık, Karaşehir, Herat şehirlerinde geliyordu. Ama en çok yine Turfan ve Udun (Hoten)'den geliyordu.³⁸ 1406 tarihi imparator Yong Le zamanında Turfan Wang'ı olan Seyit Temur, Ming hanedanına elçiler heyetiyle birlikte yeşim taşı göndermiştir. Seyit Temurun oğlu Ungırça, 1412 imparator Yong Le zamanında Kumul Uygurlarıyla beraber Ming hanedanına 1300 tane at hediye etmiştir. 1408 tarihinde, Ming Hanedanı Li Da 李达 liderliğindeki elçilik heyetini Kaşgar'ı ziyaret etmesi için göndermiştir. Sonra çok zaman geçmeden kaşgarlı tüccarlar yerli ürünleri Ming hanedanına götürp orada satmaya başlamıştır. Bu ticari ilişkiler 1426- 1435 tarihine kadar devam etmiştir.³⁹

imparator Yong Le, bir Moğol prensi He Xi 河西 koridoru ve Tarım havzasına yerleştirerek, ondan kendi imparatorluğuna haraç göndermesi gerektiğini emir etmiştir. Onun döneminde yine Doğu Türkistan bölgesi olan Turfan, İlibalık ve Beşbalık bölgelerinden Ming imparatorluğuna haraç gönderildi.⁴⁰ 1419 imparator Yong Le zamanında Kumul Wang'ı, Ming imparatoruna haraç göndermiştir. Gönderilen elçi ve tüccarların sayısı 290 kişidir, 3500'den fazla at, 336 tane deve, 2000 tane koyun ve bunun yanı sıra kürt ve ipekerde yer almaktadır. Ming imparatoru bu hediyelere karşılık olarak, 32 bin değerindeki kağıt para, 100'den fazla kıymetli kumaş, 1500'den fazla ipek göndermiştir.⁴¹

³⁸ Zhang Wende 张文德, 明与西域的玉石贸易(Ming Yu Xi Yu De Yu Shi Mao Yi; Ming ve Batı Ülkelerinin Yeşim Taşı Ticareti), 西域研究(The Western Regions Studies), Sayı:3, 2007, s. 1.

³⁹ Uygurların Kısa Tarihi Yazma Grubu, *Uygurların Kısa Tarihi*, Sincan Halk Yayınevi, Urumçi, 1990, s. 295- 298.

⁴⁰ Gakusho Nakajima, *a.g.e.*, s. 145.

⁴¹ Yang Fuxue 杨富学, “明代陆路丝绸之路及其贸易”(Ming Dai Lu Lu Si Chou Zhi Lu Ji Qi Mao Yi;

İmparator Yong Le zamanında Çin'e Semerkand ve Herat'tan 20 elçilik heyeti, Orta Asya'daki başka şehirlerden 32 elçilik heyeti, Turfan ve Kumul'dan 44 elçilik heyeti gelmiştir. Gelen bu elçilik heyeti hediye olarak altın, yeşim taşı, at, deve, koyun, aslan ve kaplan getirmiştir. Bunun içinde gümüş, ipek ve kağıt paralar gibi kıymetli hediyelerde yer alıyordu.⁴² İmparator Yong Le zamanında Orta Asya ile ticari açıdan iyi bir ilişki kurabilmek için çok sayıda ve çok defa elçilik heyetleri göndermiştir. Bunlar, Nisan 1407 tarihinde Beşbalık'a gönderilen Ba Tai 把泰 ve Li Da 李达 liderliğindeki elçilik heyeti; Haziran 1407 tarihinde Semerkand ve başka şehirlere gönderilen Bai A Er Xin Tai elçilik heyeti; Ocak 1408 tarihinde Beşbalık ve başka şehirlere gönderilen Wang An 王安 liderliğindeki elçilik heyeti; Nisan 1408 tarihinde Semerkand ve başka şehirlere gönderilen Fu An liderliğindeki elçilik heyeti; Temmuz 1408 tarihinde Bedehşan ve başka şehirlere gönderilen Ba Tai ve Li Da elçilik heyeti; Haziran 1409 tarihinde Herat ve başka yerlere gönderilen Fu An elçilik heyeti; Şubat 1410 tarihinde Herat ve başka yerlere gönderilen Bai A Er Xin Tai elçilik heyeti; Eylül 1413 tarihinde Herat ve başka şehre gönderilen Li Da ve Chen Cheng elçilik heyeti; Haziran 1416 tarihinde Herat ve başka şehirlere gönderilen Lu An 鲁安 ve Chen Cheng 陈诚 elçilik heyeti; Mart 1417 tarihinde Beşbalık'a gönderilen Li Xin 李信 ve Ding Quan 丁全 elçilik heyeti; Eylül 1418 tarihinde Herat ve başka şehirlere gönderilen Li Da elçilik heyeti; Haziran 1420 tarihinde Herat ve başka şehirlere gönderilen Guo Jing 郭敬 elçilik heyetinden ibarettir.⁴³

Chen Cheng, Ming imparatoru Yong Le tarafından Şahruh'a elçi olarak gönderilen elçilerden biridir. Chen Cheng, Jiang Xi'de 江西 doğmuş, yerli bir çinlidir. Onun kaleme almış olan "Batı Bölgesine Yolculuk Yazısı" (Xi Yu Xing Cheng ji 西域行程记) değişik tarihlerde kaldığı 17 şehir hakkında bilgi vermektedir.⁴⁴ Chen Cheng 5 defa "Batı Toprakları" dediği (Xi Yu 西域) Orta Asya bölgesine elçi olarak gitmiştir.

Ming Sülalesinin kara ipek yolu ve ticareti), *中国边疆史地研(China's Borderland History and Geography Studies)*, sayı: 2, 1997, s. 10-18.

⁴² Wang Jiguang, a.g.m., s. 26.

⁴³ Wang Jiguang, a.g.m., s. 27.

⁴⁴ Gülçin Çandarlıoğlu, a.g.e., s. 12-13.

İlk defa 1396 tarihinde, imparator Hong Wu zamanında, mart ayından eylül ayına kadar Batı Ülkesinde bulunmuştur. Buraya gelmesinin amacı, Yugurlar (Uygurlar) bulunan bu bölgede asayişini sağlamaktır. İlk seferi başarılarla sonuçlanmıştır. İkinci seferi, imparator Yong Le zamanında, eylül 1413 tarihinden ekim 1415 tarihine kadar sürmüştür. Bu seferinde Herat elçilerinin ülkelerine dönmelerine eşlik etmiştir ve Batı Ülkelerinin hükümdar ve prenseslerine yanlarında hediyeler getirmiştir. Üçüncü seferi, Yimparator ong Le zamanında, haziran 1416 tarihinden nisan 1418 tarihine kadar sürmüştür. Şahruh'a gelen bu elçilik heyetine Çin imparatorunu İslama davet eden bir mektup vermiştir. Ama Çin imparatoru islam'a çok saygı göstersede, bu konudan kaçınmıştır ve iki ülke arasındaki ticari ilişkileri geliştirmek açısından mektubu cevaplamıştır.⁴⁵ Bu cevap mektubu Şahruh'a ulaştığında, Çin elçisi oranın yerli geleneklerine uyarak Şahruh'un ellerini öpmüş ve mektubu Şahruh'a teslim etmiştir. Bu el öpme, Şahruh'un emirlerince hükümdara gösterilen en büyük saygı olarak görülmüştür. Kendine gösterilen bu saygıya karşılıklı olarak Şahruh elçilerden Ming İmparatoru Yong Le'ya at, aslan ve kaplan göndermiştir.⁴⁶ Chen Cheng üçüncü Batı Ülkesi seferinden Çin'e dönüşünde annesinin vefat ettiği haberi alır ve annesinin cenazesinden sonra evinde yaklaşık iki ay kaldıktan sonra elçilik görevi ihtiyacından dolayı tekrar yine Batı Ülkesine elçiliğe gitmiştir. Dördüncü seferi, imparator Yong Le zamanında, ekim 1418 tarihinden kasım 1420 tarihine kadar sürmüştür. 1421 tarihinde, Pekin Han Sarayında yangın çıktığı için hükümet dördüncü elçilik seferini durdurmuştur. Beşinci elçilik seferi, imparator Yong Le zamanında, 1424 tarihinde nisan'dan kasım ayına kadar sürmüştür. Seferin yarısına geldiğinde Chen Cheng geri çağırılmıştır ve Batı Ülkesine gitmemiştir. Bu yapılan beş defalık elçilik seferlerinin en önemli amaçları Timur Devleti ile ilişkilerini iyice pekiştirmektir.⁴⁷

1407 tarihinde Hilal Sultan, Fu An liderliğinde Timur'a gelen elçi heyetini tekrar kabul etmiştir. Elçiler döndüğünde elçiler yanlarına muhafız kuvvetler vermiştir.

⁴⁵ Wang Jiguang, a.g.m., s. 17-21.

⁴⁶ Jiang Yifan, a.g.m., s. 23-24.

⁴⁷ Wang Jiguang, a.g.m. , s. 17-21.

İmparator Yong Le'nin gönderdiği elçiler, Timur'un mezarı başında kurbanlar kesmiştir ve törenler düzenlemiştir. Haleflerine ise hediyeler göndermiştir.⁴⁸ Timur zamanında alıkonulan Çin elçileri Hilal sultan zamanında bırakılmış ve 1407 yılında Çin'e dönebilmiştir. Dönen elçilik heyetleri ile beraber Hilal Sultan'ın Hudaydat adlı elçiside gitmiştir. Aynı zamanda at ve deveden oluşan hediyelerle beraber Şeyh Nureddin'in elçisi de gelmiştir.⁴⁹

1395 tarihinde Timur'a gelen elçilerin başında bulunan Bai A Er Xin Tai, 1408 tarihinde Türkistan'a elçi olarak gönderilmiştir. 1409 tarihinde elçilik heyeti Herat'a gelmiş ve Timur'un ölümü dolayısıyla Şahruh'a başsağlığı dilemiştir. Elçiler aynı yıl içinde Çin'e dönmüştür ve bu sırada onlara Herat ve Semerkand'tan elçiler katılmıştır. 1410'da Semerkand'a giden Çin elçilerinin Beşbalık'tan geçtikleri söylenmektedir. Aynı yılda Herat'tan Çin'e bir elçi heyeti gelmiştir. 1412 yılında Herat'a gelen bu elçilik heyeti halk tarafından evleri ipek kumaşla ve halılarla süsleyerek büyük bir törenle karşılamıştır. Çin elçilerinin Çin'den batıya seyahatı birkaç yıl sürmüştür. Bai A Er Xin Tai liderliğindeki bu elçilik heyeti 1413'te Çin'e dönerken onlarla beraber Herat, Şiraz ve başka yerlerden elçiler gelmiştir.⁵⁰ Çin elçilerinin Şahruh'a getirdiği mektupta, "Hilal sultan da babanızın oğludur; yakın akrabanız olduğu için ona iyi muamele etmelisiniz" diyere, Şahruh ve Hilal Sultan aralarındaki anlaşmazlıklara son verip barışmalarını öğütlemiştir. Şahruh'ta Çin imparatoruna mektup göndererek islamı benimsemesini ummuştur.⁵¹

Aynı tarihte Herat, Semerkand ve Şiraz'dan Çin'e elçiler gelmiştir. Herat'tan gönderilen elçiler 1416'da Çin'e gelmiştir. Aynı yıl Çin'den İmparator Yong Le tarafından Semerkand, Andhoy, Herat ve Isfan'a 300 atlı bir elçilik heyeti gitti. Bu elçilik heyeti 1417 yılı nisan ve mayıs aylarında orada bulunmuştur. Elçiler Bibaçin, Tubaçin, catbaçin ve şonkar, atlas, kimhas kumaşı, Çin vazoları gibi hediyelerde

⁴⁸ Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, 19.

⁴⁹ Wilhelm Barthold, *a.g.e.*, s. 142.

⁵⁰ Wilhelm Barthold, *a.g.e.*, s. 142-143.

⁵¹ Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 100.

beraber getirdiler. Elçiler yanlarında mektupta getirmiştir. Mektupta: iki ülke arasındaki ticaret serbestçe ve herhangi tehdit olmaksızın yapılabilmesi, ticaret yollarının her zaman açık ve rahat tutulması, zorlukları ortadan kaldırmak için her iki tarafın çaba göstermesi gerektiği ve iki tarafın dostluğunu devam edebileceğine duyduğu güven yazılmıştır. Çin imparatorundan Şahruh'a gelen bu mektuplar 3 adettir. Mektuplar genellikle Farsça, Yegur ile Türk dilinde ve Çince yazılırdı. Gelen elçilere 11 Mayıs'ta ziyafet verilerek, veda töreni yapılmıştır. 7 Mayıs Herat'a gelen Uluğ Beg'de törene katılmıştır.⁵² Dönen elçilerle birlikte Herat'tan Erdeşir Tuvacı Pekin'e elçi olarak gönderilmiştir. Semerkand'tan onlara bir kişi daha katılmıştır. Erdeşir Tuvacı Herat'a 13 Ekim, 1419 tarihinde dönmüştür ve onlarla beraber Çin'den Fu An liderliğindeki bir elçilik heyeti de beraber gelmiştir. Fu An, Herat ve Semerkand'da Şahruh'u ziyaret etmiştir. Bu görüşmelerin amacı da, bir zamanlar iki Moğol hanları arasında yani Kubilaylılar ve Çağataylılar arasında devam etmiş olan ticari ilişkilerinde Çin ve Timurlular arasında da devamını sağlamak istemesidir.⁵³

1419 tarihinde Mirza Şahruh tarafından Çin'e gönderdiği elçilik heyetiyle beraber Baysungur Mirza'nın elçisi Hoca Gıyaseddin Nakkaş arkadaşları ile Çin'de yaklaşık 10 ay bulunduktan sonra Herat'a dönmüşlerdir ve Çin imparatorunun mektubu ve hediyelerini Şahruh'a teslim etmiştir. Onun Acaib-ül-letaif (Hitay Sefaretnâmesi) adlı eseri 1422 tarihinde yazılmıştır. Eserinde seferinde gördüğü şeylerden bahsetmiştir. Eseri elçilikten dönüp 3 yıl sonra kaleme alınmıştır.⁵⁴

Çin elçileri Herat'a giderken Ağustos ayında Semerkand'a uğrayıp Uluğ Beg'e hediyeler sunmuştur ve ziyafetten sonra ertesi gün Semerkand'tan ayrılmıştır. Ekim ayında döndüğünde elçiler tekrar Semerkand'tan geçmişlerdir. Uluğ Beg tarafından Çin'e gönderilen elçilik heyeti 6 Şubat 1420'de Semerkand'a gelen elçilik heyeti, Çin elçilerinin hala Semerkand'da kalmalarına rağmen Uluğ Beg'in iki ay önce Çin'e bir

⁵² Gülçin Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 105-107.

⁵³ Rene Grousset, *a.g.e.*, s. 429.

⁵⁴ Muhammed N. Özderim, "Hitay Sefaretnamesi ile Çin Kaynakları Arasında İlgî", *DTCF Dergisi*, Cilt:VIII, sayı:3, Ankara, 1950, s. 345-349.

elçilik heyeti gönderdiklerini öğrenmiştir. Herat’a gönderilen elçiler, Çin elçilikleri ile beraber Semerkand’dan 25 şubat 1420’de ayrılmıştır. 1420 Aralık ayından, 1421 Mayıs ayına kadar Pekin’de kalan elçiler, Uluğ Bey’in Çin imparatoruna hediye eden beyaz ayaklı kara atını da görmüşlerdir. Bu elçilik heyeti Şahruh, Uluğ Beg ve kardeşi Baysungur adına ikişer, Suyurgatmış ve Şah Melik adına da birer elçilik meydana gelmiştir.⁵⁵ O zamanın sarayında Sungur gibi at kabul edilir bir hediye olarak görülüyordu. Âzerbaycan’ın atları oldukça meşhur olup ta Çin sarayına kadar ulaşmış durumdaydı. Çin Hükümdarı Timurlu elçilerine Karakoyunlu Kara Yusuf Beg’e elçi göndererek at istemek maksadını olduğunu ama yolların güvenli olup- olmadığını bilemediğini söylemiştir.⁵⁶ 1420 tarihinde gelen elçiler Çin imparatoru Yong Le’ya et hediye etmiştir. İmparator Yong Le bu atları çok sevmiştir ve hemen bu atlarla ava çıkmıştır. Batı ülkelerinden gelen bu atlar Çin’in ordusunu güçlendirme ve süvari birliklerin oluşmasında çok önemli rol oynamıştır.⁵⁷

İmparator Hong Wu döneminde, Kara ticaretinin güçlenmesi için Ming Sülalesi, devletin iç sınırlarında resmi pazarları kurdu. Burada yabancı ülkeden gelen tüccarlar Çin hükümeti ve özel tüccarlar ile “Haraç ticaret sistemi” ile at ticareti yapabilmesi için izin verilmiştir. “At Pazarlama yerleri” (Cha Si Ma 茶马司; Horse Trade Offices) XIV.yüzyılın sonlarında Shan Xi 陕西 ve Si Chuan 四川 bölgelerinde Orta Asya ve Tibet’ten gelen atların Çin çayına karşılıklı pazarlanabilmesi için kurulmuştur.⁵⁸ Ming Sülalesi Batı Ülkelerinden daha çok at ve yerli ürünlerin gelmesini istiyordu ve karşılıklı ticaret ve elçilik heyetlerini göndererek yabancı ülkeleri kendine bağlı tutmak ve kendi kontrol altında tutmaya çalışıyordu. “Ming Yıllıklarında”, Ming Sülalesinin ilk zamanlarında çayın ülke dışına çıkmasını yasaklamıştır, sonradan ise bu yasağı iptal edilmiştir. Yasanın geçerli olduğu dönemlerde bile bazı Batı ülkelerinden gelen tüccarlar gizlice çayları Batı Ülkelerine taşımıştır. Hong Wu her yıl

⁵⁵ Wilhelm Barthold, *a.g.e.*, s. 144-145.

⁵⁶ İsmail Aka, *Timurlu ve Devleti*, s. 132.

⁵⁷ Chen Dingping, *a.g.m.*, s. 145.

⁵⁸ Gakusho Nakajima, *a.g.e.*, s. 143.

500,000 kilogram çayı 13,800 ata değiştiriyordu. At, Çin sınırlarının korunmasına çok önemlidir, o yüzden Batı ülkelerinden gelen atlar genelde askerlerin kullanımına veriliyordu.⁵⁹

1420 tarihinde Herat'tan gelen elçi heyeti ile beraber Hoten ve Bedehşan elçi heyeti Çin'in başkentine ulaştı. Çin İmparatoru Ming Ren Zong 明仁宗(1425-1426) ve Ming Xuan Zong 明宣宗(1426-1436) uzak ülkelere pek çok dikkat etmediği için elçiler göndermemiştir. Onların dönemlerinde uzak ülkelere nadiren elçiler gelmiştir. Herat'tan develer, atlar ve başka hediyeler Çin imparatoruna sunulmuştur.⁶⁰ 1422 tarihinde Turfan Wang'ı Yin Ji Er Cha 尹吉儿察 ile Kumul Wang'ı birlikte Çin İmparatoruna 1300 tane at armağan etmiştir. Sonraki dönemlerde Turfan Wang'ı, Beşbalık hükümdarı tarafından sınırdan kovulduğunda Turfan hükümdarı Ming Sülalesine sığınmıştır ve Ming imparatoru, Turfan Wang'ına yüzbaşı unvanını vermiştir.⁶¹

XV. yüzyılın ikinci çeyreğine geldiğinde elçilik heyetlerinin gönderilmesi biraz seyreklemiştir. Çinliler tarafından bu olay, Çin imparatorunun uyguladığı siyasetten dolayı meydana geldiğini ifade eder. Çin imparatoru 1432 yılında hadım Li-Kui tarafından şahruh'a bir mektup gönderir ve Çin ile ilişkisinin kesilmesi nedeninin Orta Asya'da ortaya çıkmış olan kargaşaya sebep olduğundan bahseder. 1432'de münasebetlerinin tekrar kurulması için Çin imparatoru şahruh'a Çin tüccarlarını korumasını rica etmiştir. Herat elçisi 1427'de, Semerkand elçisi 1430'da Pekin'e vardılar. Li-Kui ise her iki şehre gönderilmiştir.⁶² Çin kaynaklarında, Buhara şehri XV. yüzyılın başında 10,000 ailenin yaşadığı büyük bir ülke haline gelmiştir. şehir 1432 tarihinde Çinli Li Ta tarafından ziyaret edilmiştir.⁶³ 1431 tarihinde, Xuan Zong zamanında, Semerkand elçisi Bo Yan Zha Fa Er 卜颜札法儿 liderliğindeki elçilik

⁵⁹ Yang Fuxue, a.g.m., s. 10-18.

⁶⁰ Hayrunnisa Alan, *Timurlular*, s. 247.

⁶¹ Zhang Tingyu, *Ming Yılları*, "Turfan Cildi".

⁶² Wilhelm Barthold, a.g.e., s. 146.

⁶³ Hayrunnisa Alan, "Cengizogulları", s. 241.

heyeti Çin imparatoruna 5000 kilogram ağırlığındaki yeşim taşı hediye etmiştir.⁶⁴ 1438 tarihinde Herat'tan bir elçi Çin sarayına ulaşmıştır ve bu elçilerin başında Ha-dji/Hacı vardı.⁶⁵

Bu dönemde Şahruh hükümdardı, ama Çin, Semerkand valisi olan Uluğ Beg'de elçilik heyeti ve hediyeler göndermiştir. 1415,1420,1430,1432 tarihlerinde gelen elçiler Uluğ Beg'e ve emirlerine hediyeler sunmuştur ve dönerken buraların elçileri onlarla beraber gönderilmiştir. İmparator Ming Dai Zong 明代宗 1445'te Uluğ Bag'e bir mektup göndermiştir. Mektubunda: gönderdiği elçiler ve hediyelere teşekkür eder ve eşi, çocukları için gönderdiği hediyeler içinde teşekkür etmiştir.⁶⁶ 1447 tarihinde Ming Sülalesinin Kumul'a tayin ettiği Wang Dao Wa Da Shi Li 倒瓦答失里 (?-1457) Toytoya Buqa ve Semerkand elçisi She Hei Ma Hei Ma'yı 捨黑馬黑麻 liderliğindeki elçilik heyeti 63 at, 27 deve, 10,000 kilogram yeşim taşı ve 30 bin tane sincap derisini Ming İmparatoruna göndermiştir.⁶⁷

Bu hediyeler yanı sıra, XV. yüzyılda, Çin'den yapımı yüksek bir dereceyi bulan Porselen ithalat edilmiştir. Çobat Ata tepsi yanında, Uluğ Bag'in şehir dışında inşa ettirdiği bahçelerin birinde köşkün içi tamamen çinlilerle süslenmiştir. Bu çinliler Maveräünnehir'e çeşitli zamanlarda kevrân yoluyla getirilmiştir. Uluğ Bey 1421-1422 tarihinde Buhara'da kış mevsiminde Tibet elçilerini kabul etmiştir. Ama gelen bu elçilik heyetlerinin amacı, geçtikleri yollar ve Uluğ Beg'in sarayında bıraktıkları intiba hakkında hiçbir bilgi yoktur.⁶⁸

III.BÖLÜM

⁶⁴ Zhang Wende, a.g.m.,s. 3

⁶⁵ Hayrunnisa Alan, *Timurlular*, s. 247.

⁶⁶ Hayrunnisa Alan, "ipek yolu", s. 276.

⁶⁷ Zhang Wende, a.g.m., s. 3.

⁶⁸ Wilhelm Barthold, *a.g.e.*, s. 142-146.

Ebû Said Zamanı ve Çin İlişkileri (1451-1469)

Uluğ Bey'den sonrada Çin ve Timurlu Devleti ilişkileri devam etmiştir. Bu ilişkiler sadece Herat ve Semerkand merkezli değildi. Çinliler “Batı Ülkesi” denilen, Çin Seddi'den Anadolu'ya kadar uzanan bu bölgelerle oldukça ilgilenmiştir. Uluğ Beg'den sonra Maverâünnehir'de hakimiyeti eline alan Ebû Said döneminde de Çin ile ilişkiler devam etmiştir. Bu sırada Çin'in sunulan ürünlerin fiyatı üzerinde yeni değerlendirilme yapılmıştır. Çin'den “Batı ülkesine” gelen Çin heyetleri Bir chin⁶⁹ yeşim taşı karşılığı bir top ipek kumaş verilmesi isteniliyor ve hükümdarın izniyle pazarlık gerçekleşmiştir. Elçiler getirdikleri hediyeleri öncelikle “Tören İdaresi Başkanlığı” adındaki bir büroya bildirir ve pazarlık büro tarafından belirleniyordu. 1456 tarihinde büro imparatorudan yeni bir uygulama yapılmasını isteyince “Alugu” tebirinde bir ata hediye olarak karşılığında dört parça renkli kadife ve sekiz parça ucuz ipekten mamul elbise verilmesi; Üç deve karşılığında on ucuz ipekten elbise; bir tatar atı karşılığında bir parça kendir elbise ve sekiz parça ucuz elbise verilmesini kararlaştırmıştır. Semerkand'dan yeşim taşı da geliyordu. İşlenmeye uygun olmayan taşların her 5 kinine⁷⁰ bir parça ucuz ipek verilmesi kararlaştırılmıştır, Çin hükümeti de bunu kabul etmiştir. Sefaret, ülkesine döndüğünde imparator Semerkand hükümdarı olan Bu-sa-yün'a hediyeler göndermiştir. Bu karşılıklı sunulan mallar aslında hükümetler kontrolünde yapılan bir ticaretten ibarettir.⁷¹ Ming Sülalesinden önce, Batı Ülkeleri ve Çin arasındaki ticaret genelde tüccarlar vasıtasıyla yapılıyordu, resmi bir ticaret ilişkilerinden söz edilmiyordu. Ama Ming sülalesine geldiğinde, durumda değişiklik olmuştur. Ming hükümeti resmi ticareti daha çok teşvik etmiştir ve bu ticari ilişkileri daha çok Çin kontrol altında tutmuştur.⁷²

1452 tarihinde Turfan Wang'ı eşi, emiri ve elçileriyle beraber Çin imparatoruna

⁶⁹ Çin'de kullanılan ağırlık ölçüsü.

⁷⁰ 1 kin 597 gramdır.

⁷¹ Hayrunnisa Alan, *Timurlular*, s. 248.

⁷² Yang Fuxue, a.g.m., s. 18.

haraç ve hediyeler götürmüştür.⁷³ 1457 tarihinde Min do Chi ve Ma Yun 马云 liderliğinde elçilik heyeti “Batı Ülkesine” gitmiştir. 1457 tarihinde Çin imparatoru Zhu Qizhen 朱祁镇 yani Ming Yingzong 明英宗 (1427-1464), Ma Yun ve diğerlerini “Batı Ülkesine” gönderdi. 1463 tarihinde Zhan Sheng’ı 詹昇 bir misyonla Semerkand’a gönderildi. Cheng Hua 成化 yani Ming Xianzong 明宪宗 döneminde (1465-1488) Sultan Ahmet üç defa Çin’e hediyeler sundu.⁷⁴ Cheng Hua döneminde, Kumul Çin İmparatoruna 200 at, 260 elçi göndermiştir. Çin vezirleri hediyelerden daha çok elçilik heyetlerinin sayısının fazla olması, Çin imparatorluğu için büyük bir sermaye olduğunu dile getirerek Kumul bölgesinden senede sadece bir defa elçilik heyetinin gelmesini, elçilik heyetinin sayısının 200 kişiden fazla olmaması gerektiğini imparatora istemiştir ve imparator bunu onaylamıştır.⁷⁵ Turfan bölgesine gelince, bu bölgenin 3 ya da 5 senede bir defa haraç göndermesini ve gelen elçiler sayısının 10 kişiden fazla olmaması kararlaştırılmıştır. 1469 tarihinde Turfan elçilik heyeti Çin’e gelmiştir ve dilekçe yazarak Çin sarayından Budist keşişler için kıyafet, eyer, renkli paralar, üzerinde ejderha işlenmiş elbiseler ve başka eşyalar istemiştir. Hediye bürosunun başkanı bu istedikleri eşyaların çoğunun yasaklanmış eşyalar olduğu söyleyerek onlara sadece renkli metal para ve kumaş hediye etmiştir. Ertesi yıl Turfan’dan gelen elçiler dilekçeyle Çin sarayından kanun, davul, eyer ve kore kumaşı istemiştir. Çin emirleri müzakere ettikten sonra elçilerin bu isteklerini reddetmiştir.⁷⁶

IV.BÖLÜM

Hüseyin Baykara Zamanı ve Sonraki Dönemlerde Çin İlişkileri (1470- 1506)

⁷³ Zhang Tingyu, *Ming Yıllıkları*, “Turfan Cildi”.

⁷⁴ Hayrunnisa Alan, *Timurlular*, s. 248-249.

⁷⁵ Zhang Tingyu, *Ming Yıllıkları*, “Hami Cildi”.

⁷⁶ Zhang Tingyu, *Ming Yıllıkları*, “Turfan Cildi”.

Timurlu Devleti ile Çin arasındaki ticaret canlılığı devletin zayıfladığı Hüseyin Baykara döneminde bile devam etti.⁷⁷ 1483 tarihinde Sultan Ahmet Çin'e bir elçi gönderdi. 1489 tarihinde Semerkand'dan bir elçi Guang Dong'a 广东 vardı.⁷⁸ 1490 tarihinde ilk baharda, Turfan ve Semerkand'dan elçiler hediye olarak bir aslan ve kartal diye bilinen bir hayvan getirmiştir. Aynı tarih günde ve 1491 tarihi güz mevsiminde Turfan elçiler Çin imparatoruna aslan hediye etmiştir.⁷⁹

Çin ve Timurlu Devleti'nin ticaret ilişkilerini şu iki noktadan değerlendirebiliriz. ilki: karşılıklı elçi gönderme ve hediyeler ikram etmek aslında iki ülke arasında yapılan karşılıklı ticaretten ibarettir. “Hediye vermek” ve “Hediyeleri kabul etmek” asıl nitelikli olarak iki tarafın karşılıklı ürünler değiştirmesidir. O yüzden bu haraç/hediyelerin bir politik ve siyasi amaçlarının da olduğunu gözden kaçırmamak lazım. Bu ilişkilerde Çin daha çok belirleyici durumdadır. Bu yüzden uzak ülkelerdeki tüccarlar ve elçiler yolun uzun ya da kısa, güvenli ya da tehlikeli olup olmadığına bakmadan Çin'e gelmiştir. İkincisi: Çin'in Haraç ticareti sistemi, Çin'in feodal politik yapısı ve ekonomisini ifade etmektedir. Çünkü bu sistem ta Tang sülalesi 唐朝 (618-907) zamanından Ming sülalesine (1368-1644) kadar devam etmiştir. Çin'in yabancı ülkelere kıymetli ve çok sayıda hediyeleri göndermesi Çin'in hayali haysiyetler peşinde olduğunu, diğer ülkelere kendisinin gücünü ve nüfuzunu göstermek olduğundan başka bir şey değildir.⁸⁰

Sonuç

Timur bütün hayatı boyunca mümkün olduğu kadar çok sayıdaki ülkelere ve hatta

⁷⁷ Hayrunnisa alan, “Cengizogulları”, s.239.

⁷⁸ Hayrunnisa Alan, *Timurlular*; s.249.

⁷⁹ Zhang Tingyu, *Ming Yıllıkları*, Turfan Cildi.

⁸⁰ 马骏骐(Ma Junqi), Timur'un “析帖木儿<上明太祖表>”(Xi Tie Mu Er <Shang Ming Tai Zu Biao>; Ming Hanedanlığı Taizu Tablosunun Analizi), *贵州师范大学学报 (Journal of Guizhou Normal University)*, 1996, s. 28.

mümkünse dünyaya hüküm etmek istemiştir ve bütün dünyayı iki hükümdar aynı anda sahip olacak kadar değerli görmemiştir. Timur cihana hükmetmek ve Çin'e İslamı yaymak için seferler düzenlerken ölmüştür. Timur'un ölümünden sonra seferi devam etmek isteselerde, imparatorluk içinde iç kargaşalar baş gösterdiği için seferden vaz geçmişlerdir. Şahruh ve Uluğ Beg döneminde Timurlular ve Çin arasındaki bu gerginlik bitmiştir ve tekrardan iyi ticari ilişkilerde bulunmuştur. Aynı dönemde Semerkand valisi olan Hilal Sultan ile de elçilik heyetlerinde gidip gelmişler olmuştur. Tarihçilere göre, imparator Yong Le ve Şahruh dönemi Çin ve Orta Asya siyasi ilişkilerinin ve ticari ilişkilerinin en canlı olan dönemlerinden ibarettir. Ebu Said döneminde de Timurlular ve Çin arasındaki ilişkiler devam etmiştir. Tüccarlar her iki ülke tarafından koruma altına alınmıştır ve daha serbestçe ticaret yapabilmıştır. İki ülke arasında gidip gelen elçiler, ülkeler arasındaki politik, ekonomik ilişkilerin düzelmesinde ve gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Bunları değerlendirecek olursak, karşılıklı gidip gelen elçilerin kendileriyle beraber getirdiği hediyeler/haraçlar aslında iki devlet arasında yapılmış olduğu ticaretten başka bir şey değildir. Çin ve Timurlular arasındaki ilişkiler ta Timur Devletinin yıkılışına kadar devam etmiştir.

KAYNAKÇA

Alan, Hayrunnisa: "Timurlular", Haz: Hayrunnisa Alan ve İlyas Kemaloğlu, *Avruasya'nın Sekiz Asrı Çengizogulları*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017

Alan, Hayrunnisa: *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2007

Alan, Hayrunnisa: "Emir Timur Döneminde İpek Yolu", *Pelikan Basım*, İstanbul, 2015

Aka, İsmail: *Timur ve Devleti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991

Aka, İsmail: *Mirza Şahruh ve Zamanı*, Türk Tarihi Kurum Yayınları, Ankara, 1994

Barthold, Wilhelm: *Uluğ Beg ve Zamanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990

Barthold, V.V: *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Çev: Kâzım Yaşar Koprıman ve İsmail Aka, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara, 2006

Çandarlıoğlu, Gülçin: *Orta Asya'da Timurîler, Çin'de Ming Münâsebetleri Ch'en Ch'eng Elçilik Raporu*, Mimar Sinan Üniversitesi Matbaası, İstanbul, 1995

Uygurların Kısa Tarihi Yazma Grubu: *Uygurların Kısa Tarihi*, Sincan Halk Yayınevi, Urumçi, 1990

Nakajima, Gakusho: *The Structure and Transformation of The Ming Tribute Trade System, Global History and New Polycentric Approaches*, Japan, 2018

N. Özderim, Muhammed: “Hitay Sefaretnamesi ile Çin Kaynakları Arasında İlgî”, *DTCF Dergisi*, Cilt:XIII, Sayı:3, Ankara, 1950

Grousset, Rene: *Bozkır İmparatorluğu*, çev: reşat uzmen, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1980

Şâmî, Nizamüddin: *Zafernâme*, Feşçadan Çevri:Necati Lugal, Türk Tarih Kurmu Basımevi, Ankara, 1987

Zsjkai Tibor, Rajkai: *The Timurid Empire and The Ming China: Theories and Approaches Concerning The Relations Of The Two Empires*, Doktoral Dissertation, Hungary, 2007

Fuxue 富学, Yang 杨: “明代陆路丝绸之路及其贸易”(Ming Sülalesinin kara ipek yolu ve ticareti), *中国边疆史地研 (China's Borderland History and Geography Studies)*, sayı:2, 1997

Dingping 定平, Chen 沉: “明代与中亚诸国的交往”(Ming Sülalesi ve Orta Asya'daki ülkelerin Münasebetleri), *明史研究(Ming Studies Journal)*, sayı:2, 1992

Tingyu 廷玉, Zhang 张: *明史(Ming Yıllıkları)*, “哈密卷” (Ha Mi Juan; Hami Cildi)

Tingyu 廷玉, Zhang 张: *明史(Ming Yıllıkları)*, “吐鲁番卷” (Turfan Cildi)

Jiguang 继光, Wang 王: “陈诚西使及洪永之际明与帖木儿帝国的关系”(Ch'en Ch'eng'in Batı Ülkelerine seferleri: Hong Yong Zamanında Ming ve Timurlu İlişkileri), *西域研究(The Western Regions Studies)*, 2004

Junqi 骏骐, Ma 马: “析帖木儿<上明太祖表>”(Timur'un “Ming Hanedanlığı Taizu Tablosu”nun Analizi), *贵州师范大学学报(Journal of Guizhou Normal University)*, 1996

Xueyuan 学渊, Zhu 朱: “秦始皇是说蒙古话的女真人: 亚洲民族远古历史” (Qin Shihuang İse Moğolca Konuşan Jurchen'dır: Asya Milletlerinin Kadim Tarihi), *华东师范大学出版社 (East China Normal University Press)*, 上海 (Shang Hai), 2008

Wende 文德, Zhang 张: “明与西域的玉石贸易”(Ming ve Batı Ülkelerinin Yeşim Taş Ticareti), *西域研究(The Western Regions Studies)*, sayı:3, 2007

Yifa 伊凡, Jiang 姜: “明朝与帖木儿帝国关系史考略” (Ming Sülalesi ve Timurlu Devleti ilişkiler üzerinde tarihi bir analiz), *济南职业学院学报(Journal of Jinan Vocational College)*, sayı:6, 济南(Ji Nan) , 2001